

Kozych I.V. Features of violence in criminal law

On the basis of existing research in the science of criminal law author analyzes the features of violence in criminal law. Among such features there are identified wrongfulness, deliberate act to cause physical harm (threat of causing) to another person against her will.

Keywords: violence, features of violence

Павликівський В.І.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА

УДК 343.412

Постановка проблеми: Статтею 34 Конституції України кожній людині гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Конституційно закріплена свобода слова, відсутність цензури дають можливість журналістам всебічно висвітлювати важливі події та явища, впливати на політичні, соціальні та економічні процеси, що відбуваються в державі. Однак, свобода слова у засобах масової інформації не означає всюдозволеність та безвідповідальність. Адже ЗМІ не тільки виконують функції соціальної комунікації, інформування, але й виховують, впливають на формування цінностей.

Питанням, пов'язаним з розвитком і функціонуванням ЗМІ в сучасному суспільстві, присвячене цілий ряд фундаментальних і прикладних робіт, велику кількість наукових статей з юридичних, політичних, соціологічних наук та державного управління. Теорію масової комунікації та її засобів у загальному аспекті розробляли такі дослідники, як: Т. Адорно, Р. Барт, З. Бауман, Д. Белл, Дж. Бенігер, П. Бурдьє, Н. Вінер, Ю. Габермас, М. Горкгаймер, Б.Гунтер, Т. Ван Дейк, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Дж. Кері, П. Лазарсфельд, Г. Ласвелл, Д. Макквейл, Т. Петерсон, Т. Роззак, Ф.Сиберт, В. Шрамм. В українській і російській юридичній науці проблематику кримінально-правового захисту діяльності засобів масової інформації займалися П. Берзін, Р. Вереша, С. Головатий,

С. Лихова, Т. Лазутіна, А. Марущак, Л. Костенко, О. Красильникова, Д. Кукушкін, Н. Кушакова та ін.

Мета дослідження. Вивчення міжнародного досвіду з питань обмеження свободи слова та розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правового забезпечення свободи слова в Україні.

Завдання дослідження. Провести правовий аналіз чинного кримінального законодавства України на предмет кримінально-правових обмежень свободи слова та інформації.

Виклад основного матеріалу. Передбачені ст. 34 Конституції права не мають абсолютного характеру. При їх здійсненні необхідно враховувати загальнолюдські, державні інтереси, інтереси окремих громадян. Саме для забезпечення прав та свобод інших людей, потреб суспільства і держави в цілому встановлюються певні межі здійснення цих прав. Ці обмеження не повинні бути надмірними, такими що не відповідають суспільному інтересу, який з їхньою допомогою захищається. В більшості випадків такі обмеження встановлюються законом та спрямовані на попередження зловживання громадянами своїми правами.

Законодавство України встановлює не тільки гарантії забезпечення свободи слова та доступу до інформації, але й передбачає дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність за зловживання зазначеними правами. Враховуючи тісний правовий зв'язок України з міжнародними інституціями та ратифікацію Верховною Радою України більшості міжнародних актів з прав людини питання правових обмежень свободи слова доцільно починати з розгляду основоположних документів з прав людини. Загальна декларація прав людини 1948 р. є першим міжнародним документом, який заклав основи захисту прав людини [1]. Ст. 19 визнає право кожного на свободу переконань і на вільне їх виявлення. Це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Своє продовження право на свободу слова та інформацію отримало в Міжнародному пакті про громадянські та політичні

права [2] і Факультативному протоколі до нього [3]. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права проголошує право кожного на свободу думки (ст. 18) та визнає за кожним право безперешкодно дотримуватись та вільно виражати свої погляди (ст. 19). Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, на відміну від Декларації, має не декларативний, а обов'язковий характер для держав-учасниць. Україна ратифікувала міжнародний пакт про громадянські та політичні права Указом Президії Верховної Ради Української РСР 19.10.1973 і з цього моменту зобов'язана поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті.

Головним Європейським джерелом визначаючим стандарти свободи слова та діяльності ЗМІ є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) [4]. Подібно до ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ст. 10 згадуваної конвенції визнає право кожного на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

Європейський Союз ґрунтуючись на неподільних та загальних цінностях – гідності людини, свободи, рівності та солідарності у 2000 році приймає Хартію Європейського союзу про основні права. Пункт 1 статті 11, практично відтворює положення Європейської конвенції, зазначаючи, що кожна людина має право на свободу вираження думки, отримувати та розповсюджувати інформацію, ідеї без будь-якого втручання з боку публічної влади та незалежно від державних кордонів. Пункт 2 підтверджує свободу та плюралізм засобів масової інформації.

Як і міжнародні конвенції ООН, Україна ратифікувала більшість європейських актів з прав людини. Зокрема, 17.07.1997 р.

ратифіковано Конвенцію про захист прав і основоположних свобод 1950 р., 15.05.2003 ратифікована Європейська хартія регіональних мов 17.12.2008 р. ратифіковано Конвенцію про транскордонне телебачення. Крім того, являючись членом Ради Європи, Україна бере на себе всі зобов'язання, які приймаються цією міжнародною організацією з питань дотримання та розвитку прав і свобод людини.

Проголошені права на свободу слова та свободу інформації, як і будь які інші права, пов'язані з обмеженнями та необхідністю дотримання певних обов'язків. Як зазначається в ч. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, користування цими правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Таким чином, міжнародні акти зі свободи слова мають дуалістичний характер. З одного боку проголошують право на свободу слова, з іншого допускають певні обмеження. Однак такі обмеження повинні встановлюватися законом і тільки в необхідних випадках. Ст. 19 Міжнародного пакту такими випадками визнає лише: а) поважання прав і репутації інших осіб; б) охорону державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення. Ст. 10 Європейської конвенції розширила зазначений перелік, вказавши на можливість обмежень або санкцій, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і неупередженості суду.

Важливо підкреслити, що Європейська конвенція з прав людини також передбачає можливість запровадження цих обмежень лише за двох додаткових умов: 1) вони повинні бути передбачені національним законодавством та 2) бути необхідними в демократичному суспільстві.

Короткий огляд деяких справ Європейського суду щодо діяльності ЗМІ дає підстави стверджувати, що Суд у своїй практи-

ці постійно підкреслює роль мас-медіа як охоронця громадських інтересів у демократичній державі. Відтак завдання ЗМІ полягає в інформуванні аудиторії про все те, що викликає громадський інтерес у соціумі. Суд неодноразово наголошував, що журналісти не зобов'язані доводити істинність та правдивість своїх оціночних суджень, що представники влади будь-якого рангу повинні цілком нормально сприймати критичні виступи преси на свою адресу, вони повинні бути більш відкритими щодо критики ЗМІ, аніж інші пересічні громадяни, що не можна забороняти друкувати інформацію, яка вже була оголошена чи надрукована, навіть якщо вона порушує національну безпеку, що право на інформацію має пріоритет над правом збереження таємниці судочинства, що журналіст має право не розкривати джерела своєї інформації, що людина має право отримувати будь-яку інформацію, яку їй хочуть повідомити, що расистські та нацистські висловлювання, що ображають релігійні почуття людей, перебувають під захистом статті 10 [5, с. 139].

На думку Євросуду (а ці положення є також обов'язковими для національних судів країн-членів Ради Європи), важлива місія ЗМІ щодо інформування аудиторії з питань, що викликають інтерес у суспільстві, вимагає свободи преси та вільної журналістської діяльності. І це є необхідними умовами дотримання свободи слова в Україні. Особливо до недавнього часу, коли ця проблема в нашій державі набула гостроти, коли порушувалися права журналістів, була запроваджена політична цензура, здійснювалися замахы на життя представників ЗМІ. У лютому 2001 р. Європейський Союз виступив із заявою про ситуацію зі свободою слова в Україні, в якій наголосив, що треба гарантувати журналістам можливість працювати в безпечних, захищених і вільних від залякування умовах [5, с. 139].

Україна, проголосивши свободу слова та ратифікувавши міжнародні акти з прав людини, підтвердила європейський вибір щодо обмежень свободи слова. Так, Конституція України, закони України «Про інформацію» та «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні» повністю відтворюють положення

Європейської конвенції стосовно можливості обмеження свободи слова. Право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 2 ст. 34 Конституції України, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію», ч. 1 ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Європейське законодавство та практика його застосування свідчить про те, що діяльність журналістів досить часто пов'язана з публікацією інформації, яка має не тільки суспільний інтерес, але й обмежену сферу свого використання. В таких випадках завжди постає питання відповідальності ЗМІ та журналіста за незаконне розповсюдження такої інформації. Враховуючи суспільну важливість діяльності ЗМІ, європейське законодавство рекомендує обмежуватись штрафними санкціями за вказані порушення. Однак, як нами було зазначено вище, не виключаються й інші види відповідальності, в тому числі кримінальна.

Проаналізоване чинне кримінальне законодавство України виявило розгалужену систему кримінально-правових обмежень свободи слова (близько 30). Перша група таких обмежень, стосується інформації з обмеженим доступом. Так, відповідальність за незаконне збирання, зберігання, отримання, розповсюдження певного виду інформації передбачена наступними статтями кримінального законодавства: ст. 111 КК «Державна зрада у формі шпигунства»; ст. 114 КК «Шпигунство»; ст. 159 КК «Порушення таємниці голосування»; ч. 3 ст. 160 КК «Порушення таємниці голосування, вчинені членом комісії з проведення референдуму або іншою службовою особою»; ст. 163 КК «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»; ст. 168 КК «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»; ст. 176 КК «Порушення авторського права і суміжних прав»; ст.

182 КК «Порушення недоторканності приватного життя»; ст. 231 КК «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю»; ст. 232 КК «Розголошення комерційної або банківської таємниці»; ст. 232-1 КК «Незаконне використання інсайдерської інформації»; ст. 328 КК «Розголошення державної таємниці»; ст. 330 КК «Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни»; ст. 361-2 КК «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації»; ст. 381 КК «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист»; ст. 387 КК «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування»; ст. 422 КК «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості».

Слід зазначити, що дані обмеження стосуються не лише діяльності ЗМІ, але й будь-яких інших учасників інформаційних відносин, а в окремих випадках тільки спеціальних суб'єктів, службових осіб або осіб, які мають доступ до певної інформації.

Другу групу кримінально-правових заборон складають норми, пов'язані з закликами (схилинням) до вчинення суспільно небезпечних дій, що створюють загрозу територіальній цілісності, громадській безпеці, здоров'ю населення або повідомлення (розповсюдження) інформації про такі дії. Зокрема це, ч. 2 ст. 109 КК «Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій»; ч. 1 ст. 110 КК «Публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликом до дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України»; ст. 258-2 КК «Публічні заклики до вчинення те-

рористичного акту»; ст. 259 «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності»; ст. 295 КК «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку»; ст. 300 КК «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію»; ст. 301 КК «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»; ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність»; ст. 315 КК «Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»; ст. 323 КК «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу»; ст. 324 КК «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів»; ст. 436 КК «Пропаганда війни».

В зазначену групу нами були включені також норми, які на перший погляд лише побічно стосуються питань обмеження свободи слова. Так, схиляння до вживання наркотичних засобів або втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність в більшості випадків стосується безпосереднього впливу винної особи на потерпілого, однак, не виключається можливість схиляння до зазначених протиправних та антигромадських дій шляхом пропаганди в засобах масової інформації, мережі Інтернет та іншим чином.

Проаналізовані норми кримінального законодавства щодо обмеження свободи слова в цілому відповідають тим зобов'язанням, що бере на себе Україна у сфері вільного доступу громадян до інформації і стосується питань національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і неупередженості суду.

Висновки. Аналіз чинного кримінального законодавства України дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, відповідно до міжнародних вимог кримінально-правові обмеження свободи слова в Україні передбачені тільки законом, а саме Кримінальним кодексом України. По-друге, на відміну від кри-

мінально-правової охорони свободи слова, кримінально-правові обмеження носять більш розгалужений характер та містять значну кількість кримінально-правових норм, що обмежують свободу слова. По-третє, кримінально-правові обмеження свободи слова в більшості випадків стосуються двох напрямків: відповідальність за порушення режиму обігу інформації з обмеженим доступом та відповідальність за розповсюдження матеріалів із закликами до дій, що створюють небезпеку громадському порядку та громадській безпеці, конституційному устрою, миру і безпеці людства. По-четверте, встановлені обмеження загалом відповідають міжнародним вимогам щодо мети та спрямованості встановлення обмежень свободи слова.

Проведене дослідження дозволяє в подальшому провести класифікацію кримінально-правових обмежень свободи слова та здійснити правовий аналіз окремих кримінально-правових норм на відповідність міжнародним зобов'язанням України.

1. *Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015 - Заг. з екр.
2. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043 - Заг. з екр.
3. *Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_086 - Заг. з екр.
4. *Європейська конвенція з прав людини 1950 р.* // Офіційний вісник України. -1998. - 13. - №. 270.
5. *Приступенко Т.О. ЗМІ та влада: право на інформацію/ Т.О. Приступенко //Культура народів Причорномор'я: научний журнал/ Кримський научний центр Національної академії наук и Министерства образования и наук Украины (Симферополь), Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского (Симферополь), Межвузовский Центр «Крым» (Симферополь). – Симферополь: Межвузовский Центр «Крым». – 2007. – №101. – С. 134-142.*

Павликівський В.І. Кримінально-правові обмеження свободи слова.

Досліджується проблема кримінально-правових обмежень свободи слова в Україні. Аналізується кримінальне законодавство України на предмет норм, що встановлюють обмеження свободи слова та інформації, та їх відповідності

міжнародним зобов'язанням України. Встановлено близько 30 норм, пов'язаних з обмеженням свободи слова та інформації, які в цілому відповідають вимогам необхідності та доцільності впровадження в демократичному суспільстві.

Ключові слова: свобода слова, свобода інформації, кримінально-правові обмеження, кримінальна відповідальність, міжнародні стандарти.

Павликівський В.И. Уголовно-правовые ограничения свободы слова.

Исследуется проблема уголовно-правовых ограничений свободы слова в Украине. Анализируется уголовное законодательство Украины на наличие норм, устанавливающих ограничения свободы слова и информации, а также их соответствие международным обязательствам Украины. Определено около 30 норм, связанных с ограничением свободы слова и информации, которые в целом отвечают требованиям необходимости и допустимости в демократическом обществе.

Ключевые слова: свобода слова, свобода информации, уголовно-правовые ограничения, уголовная ответственность, международные стандарты.

Pavlykivskyy V.I. Criminal law restricting of freedom of speech.

The problem of criminal restrictions on freedom of speech in Ukraine is discussed. Author analyzes the criminal law of Ukraine in terms of norms that establish restrictions on freedom of expression and information and their compliance with the international obligations of Ukraine. It is found about 30 law relating to restriction of freedom of speech and information, which generally meet the requirements of necessity and feasibility of implementing a democratic society.

Keywords: freedom of speech, freedom of information, criminal limitation, criminal responsibility, international standards.